

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ ОПИС НЕОЛОГІЗМІВ В АСПЕКТІ ВАРІАТИВНОСТІ РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ

Розглянуто особливості сприйняття і розуміння неологізмів на матеріалі текстів новинних анонсів з найбільш відвідуваних сайтів українського Інтернету: «Новини України від LB.ua», «Новини УНІАН» та «Останні новини України та світу. Корреспондент.net». Визначено, що лексичні інновації ускладнюють розуміння тексту, провокуючи мовленнєві девіації. Девіантні варіанти інтерпретації неологізмів реалізуються трьома типами: надлишковим варіантом, недостатнім варіантом та варіантом порушеної сполучуваності.

Ключові слова: неологізм, інновація, девіантні мовленнєві одиниці, розуміння, інтерпретація, реценція, тлумачення.

Рассмотрены особенности восприятия и понимания неологизмов на материале текстов новостных анонсов наиболее посещаемых сайтов украинского Интернета: «Новини України від LB.ua», «Новини УНІАН» и «Останні новини України та світу. Корреспондент.net». Определено, что лексические инновации усложняют понимание текста, провоцируя речевые девиации. Девиантные варианты интерпретации неологизмов реализуются тремя типами: избыточным вариантом, недостаточным вариантом и вариантом нарушенной сочетаемости.

Ключевые слова: неологизм, инновация, девиантные речевые единицы, понимание, интерпретация, реценция, толкование.

In the article the features of perception and understanding of neologisms are examined on the material of the texts of news announcements from the most popular sites of the Ukrainian Internet: «Новини України від LB.ua», «Новини УНІАН», «Останні новини України та світу. Корреспондент.net». It is determined that lexical innovations complicate understanding of the text, provoking communicative deviations. The deviations scenarios of interpretation of neologisms are realized by the three types: by a surplus variant, insufficient variant and variant of the broken compatibility.

Keywords: neologism, innovation, deviation speech units, understanding, reception, interpretation.

Мова розвивається, постійно поповнюючись новими лексичними одиницями. Часто такі одиниці активно використовуються певний проміжок часу, перетворюючись у ключові слова епохи. Іноді неологізми актуальні лише певний короткий час, тоді вони розглядаються лінгвістами як ключові слова моменту. Але у будь-якому випадку інтерес учених до цієї теми не згасає вже кілька десятиліть.

Останнім часом вивченням неологізмів активно займалися Г. М. Віняр, Н. С. Голікова, І. М. Демешко, Г. П. Дьяконов, Н. А. Іванова, Л. Ю. Касьянова, Ж. В. Колоїз, Т. А. Космеда, С. С. Лук'яненко, Л. І. Плотнікова, Т. С. Пристайко, О. А. Стишов, І. І. Турута та ін. Вони розглядали когнітивний, концептологічний, лінгвокультурний, ономасіологічний та дериваційний аспекти функціонування нової лексики. Цікаві нюанси природи нових слів розкриваються при психолінгвістичному аналізі, який, на жаль, в Україні недостатньо поширений. Саме названий підхід представлено у пропонованій статті. Головною метою цієї розвідки є дослідження впливу неологізмів на варіативність розуміння тексту. Під неологізмами розуміємо слова, що сприймаються суб'єктом мовлення як нові.

Думка, що вживання нових слів ускладнює сприйняття тексту, скоріше за все, не вимагає доказів. У процесі розуміння, який, як відомо, складається з двох

основних етапів – рецепції та інтерпретації (Т. Ю. Касаткіна, Н. П. Пешкова, Д. В. Псурцев, Т. О. Сенченко, Н. М. Ткаченко, М. А. Холодна [5; 10; 11; 12; 13; 14]), інновації потребують особливої уваги. На першій стадії читач співвідносить зовнішню форму слова зі своїм активним, а пізніше – пасивним словником, ідентифікуючи мовні одиниці за графічною або фонетичною схожістю. Наприклад: «Держстат: В серпні **дефляція** в Україні зросла до 0,3%» [9]. В наведеному новинному анонсі використана інновація «дефляція», яка у процесі розуміння асоціюється зі схожим словом «інфляція», що за словником тлумачиться як «Надмірне проти потреб товарообігу збільшення кількості паперових грошей і швидке їх знецінення» [2, с. 503]. Подібний шлях веде до коректної дешифровки інновації: дефляція – це «1. Вилучення урядом з обігу частини паперових грошей і не розмінних на золото банківських білетів, випущених у період інфляції. 2. Процедура перерахування цін товарів і послуг поточного року у ціни року, що береться за основу. 3. Зниження через якийсь відрізок часу загального рівня цін разом із повним скороченням» [2, с. 290]. Однак аналізований контекст припускає актуалізацію кількох значень слова дефляція. Іноді неологізми під впливом стрес-факторів можуть бути ідентифіковані невірно. Наприклад, у наведеному випадку, може виникнути асоціативний зв'язок з іншими графічно схожими лексемами: дефоліація (обробка рослин дефоліантами [2, с. 290]), деформація (зміна форми або розмірів тіла під впливом прикладених сил чи нагрівання [2, с. 290]) тощо.

На другій стадії процесу розуміння реципієнт приписує новій лексемі значення, керуючись психологічними механізмами: апперцепцією (залежність сприйняття від минулого досвіду), еквівалентними замінами (спрощення) та імовірнісним прогнозуванням (передбачення майбутнього, засноване на імовірнісній структурі минулого досвіду й інформації про наявну ситуацію) [1, с. 184; 4, с. 223–225].

Зіставляючи результати, суб'єкт обирає найбільш адекватний варіант розуміння, прагнучи емоційної ідентифікації з автором тексту та спираючись на ситуацію та контекст. Проте описаний вище процес потребує часу, уваги та інтелектуальних зусиль.

Чим складніше когнітивні операції, тим вище ймовірність виникнення різних девіацій. Питання про мовні одиниці, що ускладнюють розуміння тексту, зумовлюють варіативність інтерпретації, неодноразово поставало в лінгвістичній літературі (у роботах Ю. Д. Апресяна, Н. Д. Арутюнової, О. А. Бороніна, А. Є. Бочкарьова, Т. В. Булигіної, Т. Є. Водоватової, О. В. Грудєвої, А. А. Дживаняна, О. В. Ковшикова, Л. В. Короткова, А. В. Ленець, А. І. Новікова, Т. Б. Радбіля, О. М. Саєнко, В. З. Саннікова, Л. В. Сахарного, Ю. О. Сорокіна, Н. М. Ткаченко, О. Д. Шмельова, Л. В. Щерби, Г. М. Ейхбаум, О. В. Ягунової та ін.). Але, оскільки людина сприймає текст, а не ізольовані мовні одиниці, то, відповідно, й лексичні одиниці, що провокують труднощі рецепції, слід розглядати як текстові – мовленнєві. Отже, девіантні мовленнєві одиниці – це мовленнєві одиниці, що ускладнюють розуміння тексту. Девіантні мовленнєві одиниці, які трапляються у текстах східнослов'янськими мовами, можна поділити на три групи: недостатньо інформативні, надлишкові та несполучувані. Механізм виникнення мовленнєвих девіацій лежить у сфері кореляції значення та смислу використаних лексем. Виникненню комунікативних девіацій сприяють також інші фактори. Девіантні варіанти трактування неологізму можуть бути представлені 3 типами:

1. Недостатній варіант

Такі неологізми найбільш помітні, оскільки вони не провокують очевидних асоціативних зв'язків між інновацією та відомими реципієнту значеннями. Наприклад: «В українському прокаті – "Спадщина Борна", перезапуск однієї з най-

вдаліших **франшиз** нульових – про супершигуна на транквілізаторах – з новим головним героєм, який не такий уже й новий» [6]. Франшиза трактується як «1. Межі відхилення кількості поставленого товару від зазначеної у договорі. 2. Умова страхової компанії, що передбачає вивільнення страхувача від відшкодування збитків, які не перевищують визначеного резерву. 3. Підприємство, створене на основі франчайзингу» [2, с. 1549].

Вказаний сценарій реалізується також при інтерпретації іншого новинного анонсу: «*Остап Ступка: "Красиві люди мають бути на красивих бігбордах!"*» [7]. Змінене написання нового та не досить поширеного слова (*Біг-борд* – великий рекламний щит з автономним освітленням [2, с. 79]) ускладнює рецепцію тексту.

Ще складніше сприймається таке повідомлення: «*К'юріосіті передав NASA знімки з камери маніпулятора*» [9]. У тлумачному словнику значення слова «*К'юріосіті*» не знайти, це дає підстави припустити, що реципієнт має справу з власною назвою. Насправді «*К'юріосіті*» – це марсохід, що досліджує Марс з 6 серпня 2012 р.

2. Надлишковий варіант

Цей тип передбачає актуалізацію у певному контексті кількох значень неологізму. Наприклад: «*Якщо мовне питання перестане бути предметом політичних спекуляцій, якщо його вдасться зняти з політичного порядку денного, саме школа може стати опорою і ресурсом для найважливішої культуротехнічної, культуртрегерської, соціоінженерної діяльності, спрямованої на якісну інсталяцію сучасної української мови в сучасній Україні*» [6]. За словником, *інсталяція* значить «1. Різні настановні роботи, монтаж споруд, освітлювальної мережі і т. ін. 2. У системах обробки інформації: а) встановлення програмного виробу на персональній ЕОМ; б) одне з обмежень на програмний виріб у разі продажу його фірмою» [2, с. 499]. Як бачимо жодне зі словникових значень не застосовуване у наведеному контексті, отже, кожен читач змушений шукати свій варіант тлумачення, відповідно існують і кілька варіантів інтерпретації цього тексту.

Іншим прикладом може слугувати новинний анонс від 11 вересня 2012 р. на сайті «LB.ua Вибране для всіх»: «*Одяг для силовиків шие "регіоналка"*» [7]. Слово «*регіоналка*» відсутнє у тлумачному словнику [2, с. 1206], для носія мови очевидний семантичний зв'язок зі словотвірною базою «регіональний», яке позначає «стос. до регіону» [2, с. 1206]. Проте попередній політичний контекст дає підстави для виникнення асоціації з онімом «Партія регіонів», членів якої називають «регіонали». Яке саме значення актуалізоване у цьому анонсі залишається незрозумілим, тому кожен реципієнт тлумачить текст на власний розсуд. Рецепція наведеного фрагмента ускладнюється також через немотивоване правилами мови використання лапок.

Декілька варіантів тлумачення припускає також такий новинний анонс: «*К'юріосіті передав NASA знімки з камери маніпулятора*» [9]. Варіативність розуміння виникає в даному випадку через багатозначність слова «*маніпулятор*», яке трактується як «1. Людина, що робить різні маніпуляції. 2. Пристрій для передавання телеграфних сигналів. 3. Прилад на пульті управління, у диспетчерській і таке ін., для регулювання складних виробничих процесів» [2, с. 644]. Оскільки контекст не накладає обмежень на ці дефініції, читач змушений обирати сам, керуючись власним досвідом.

3. Варіант порушеної сполучуваності

Неологізм створюється на базі добре відомого і нового слів, які погано поєднуються одне з одним у свідомості реципієнта. Яскравим прикладом з цього приводу є лексема у вже наведеному раніше контексті: «*Якщо мовне питання пе-*

рестане бути предметом політичних спекуляцій, якщо його вдасться зняти з політичного порядку денного, саме школа може стати опорою і ресурсом для найважливішої культуртехнічної, **культуртрегерської**, соціоінженерної діяльності, спрямованої на якісну інсталяцію сучасної української мови в сучасній Україні» [6]. За словником, *культуртрегер* – це «іронічна назва людини, яка прикриває свої справжні цілі заявами про насадження культури, освіти» [2, с. 596].

Цікавий неологізм утворився в одному з новинних анонсів сайту «Новини. УНІАН»: «Ще на початку року панк-група *Pussy Riot* та її акції були відомі далеко не всім. Такий стан справ мав всі шанси залишитися і після проведення **панк-молебну** у Храмі Христа Спасителя. Якби не втрутилась державна система» [8]. Зазвичай «панк» – це «1. Декласовані молодіжні групи на Заході, які вирізняються підкресленою аполітичністю, шокуючим зовнішнім виглядом, шокуючою поведінкою. 2. Член такої групи. 3. Стиль молодіжної музики, який вирізняється агресивною манерою виконання, швидким ритмом» [2, с. 881]. «Молебен» трактується у словнику як «коротке богослужіння за щасливе закінчення справи, за здоров'я, благополуччя кого-небудь» [2, с. 685]. Поєднання лексики з таких різних сфер суспільного життя, молодіжної та релігійної культури, не полегшило розуміння інновації для жодного з реципієнтів: панки навряд знають, що таке «молебен», а ті, кому знайоме значення цього релігійного терміна, напевно не зможуть пояснити, що таке «панк». Навіть якщо Вам добре відома семантика обох слів, складно зрозуміти, яке ж зі значень полісеміми мав намір актуалізувати автор у використаному оказіоналізмі.

Важким для розуміння виявляється також таке повідомлення: «Сім'я з Канади вистригла в полі найбільший у світі **QR-код**» [9]. Зрозуміло, що мова йде про якийсь код, та от значення літер «QR» розшифрувати не так легко, оскільки звичайні тлумачні словники цієї лексеми не містять. Спираючись на інформацію з досить поширеної вільної енциклопедії – Вікепедії, визначаємо, що це «матричний код (двовірний штрих-код), розроблений і представлений японською компанією «Denso-wave» в 1994 році... Основна перевага QR-коду – легке розпізнавання скануючим устаткуванням (у тому числі і фотокамерою мобільного телефону), що дає можливість використання в торгівлі, виробництві, логістиці. QR-коди найбільше поширені в Японії...» [3] (див. рис. 1. – QR-код).

Складнощі для розуміння становлять численні інновації, утворені шляхом аббревіації. Таке явище досить поширене в текстах інтернет-новин. Новітні аббревіатури також можна поділити на три зазначені групи. Проте частіше за все трапляються скорочення, у яких відсутні очевидні асоціативні зв'язки між інновацією та відомими реципієнту значеннями. Наприклад: «ЗМІ: **ХАМАС** відкрив постійне представництво в Каїрі» [9], «Серед валютних спекулянтів виявився замголови **АУБ**» [7], «Горбаль закликає голову **КМДА** ініціювати підписання меморандуму

про чесні вибори у столиці» та «Спілка журналістів України має позитивну динаміку в прийомі нових членів **НСЖУ**» [8].

Отже, з позицій психолінгвістики неологізми можна розглядати як девіантні мовленнєві одиниці, що ускладнюють розуміння тексту. Девіантні варіанти інтерпретації неологізмів реалізуються трьома типами: надлишковим варіантом, недостатнім варіантом та варіантом порушеної сполучуваності. Тому варто розумно обмежити сферу застосування лексичних інновацій таким чином, щоб у певному контексті актуалізувалося лише одне значення, яке закладене автором. Відповідно цей аспект потрібно враховувати при вживанні нової лексики.

Бібліографічні посилання

1. **Белянин В. П.** Психологическое литературоведение. Текст как отражение внутренних миров автора и читателя : монография / В. П. Белянин. – М. : Генезис, 2006. – 320 с.
2. **Великий тлумачний словник сучасної української мови** / уклад. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
3. **Вікіпедія – свободна енциклопедія** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/QR-%D0%BA%D0%BE%D0%B4>
4. **Залевская А. А.** Введение в психолінгвістику / А. А. Залевская. – М. : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2000. – 382 с.
5. **Касаткина Т. Ю.** Специфика развития значения слова в геронтогенезе : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 – «Теория языка» / Т. Ю. Касаткина. – Ижевск, 2007. – 23 с.
6. **Новини України від LB.ua**: оперативна аналітика української політики, економіки, новини культури та спорту від 6.09.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukr.lb.ua/>.
7. **Новини України від LB.ua**: оперативна аналітика української політики, економіки, новини культури та спорту від 11.09.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukr.lb.ua/>.
8. **Новини УНІАН від 11.09.2012** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/>.
9. **Останні новини України та світу.** Корреспондент.net – свіжі новини дня від 11.09.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://korrespondent.net/>.
10. **Пешкова Н. П.** Исследование влияния типа текста на механизмы смыслообразования / Н. П. Пешкова // Проблемы прикладной лингвистики : сб. статей. – 2004. – № 2. – С. 140–164.
11. **Псурцев Д. В.** Смыслоформирование художественного текста: теоретические основания лингвостилистического подхода : автореф. дисс. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.19 – «Теория языка» / Д. В. Псурцев. – М., 2009. – 50 с.
12. **Сенченко Т. А.** Структуры текста и их восприятие: экспериментальное исследование (на материале текстов разных типов) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 – «Теория языка» / Т. А. Сенченко. – Бийск, 2009. – 20 с.
13. **Ткаченко Н. М.** Исследование стратегий идентификации значения псевдослова : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 – «Теория языка» / Н. М. Ткаченко. – Ижевск, 2007. – 20 с.
14. **Холодная М. А.** Психология интеллекта. Парадоксы исследования / М. А. Холодная. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с.

Надійшла до редколегії 20.09.12